

Dygo, Marian

"Hansische Studien, t. 4, Gewerbliche Produktion und Stadt-Land-Beziehungen", hrsg. von Konrad Fritze, Eckhard Müller-Mertens, Johannes Schildhauer, Weimar 1979 : [recenzja]

Przegląd Historyczny 71/3, 633-635

1980

Artykuł umieszczony jest w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych, tworzonej przez Muzeum Historii Polski w Warszawie w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego.

Artykuł został opracowany do udostępnienia w Internecie dzięki wsparciu Ministerstwa Nauki i Szkolnictwa Wyższego w ramach dofinansowania działalności upowszechniającej naukę.

Te ostatnie, w dużej liczbie zaczerpnięto z bardzo obfitego materiału ze słowiańskiego i germańskiego obszaru językowego.

Praca została podzielona na pięć rozdziałów: o imionach Piastów przedmieszkowych, o imionach męskich od Mieszka I po dzieci Bolesława Krzywoustego, o przydomkach męskich, o imionach córek piastowskich, wreszcie o dwuimienności. Konstatacja powszechnej dwuimienności Piastów pozwala autorowi na eleganckie przedstawienie nieśmiertelnego problemu *Dagome iudex*; porównanie powtarzających się u Piastów, lub na listach innych dynastii imion męskich i żeńskich umacnia w przekonaniu (ważnym dla badań genealogicznych), że imiona żeńskie dziedziczone były kognatycznie — stąd duża liczba imion obcych — na imiona męskie zaś nie było reguły; kognatyczne zdarzają się tak samo często, jak agnatyczne. Bywa, że na imiona mają wpływ więzi polityczne (np. z dynastią Ludolfingów). Uwzględniony w pracy materiał źródłowy nastraja autora pesymistycznie do tzw. kryterium imionowego w genealogii; nie do utrzymania jest teza o imionach „zastrzeżonych” tylko dla niektórych rodów.

Z. M.

Hansische Studien t. IV: Gewerbliche Produktion und Stadt-Land-Beziehungen, hrsg. von Konrad Fritze, Eckhard Müller-Mertens, Johannes Schildhauer, „Abhandlungen zur Handels- und Sozialgeschichte” t. XVIII, Verlag Herman Böhlau Nachf., Weimar 1979, s. 214.

Kolejny zbiór studiów firmowanych przez Hanzeatycką Wspólnotę Pracy Towarzystwa Historyków NRD zawiera prace 15 autorów z kilku krajów europejskich. Całość dzieli się na trzy działy.

Dział pierwszy („Zur gewerblichen Produktion im hansischen Wirtschaftsraum”) otwiera szkic Konrada Fritze poświęcony roli produkcji rzemieślniczej w życiu gospodarczym miast Hanzy XIII—XVII w. Autor przestrzega przed lekceważeniem roli rzemiosła w miastach hanzeatyckich. Porusza też kapitalny problem wpływu hanzeatyckiego systemu gospodarczego na rozwój produkcji w miastach. K. Fritze podkreślił, że handel niektórymi surowcami i produktami rolniczymi oddziaływał pobudzająco na pewne dziedziny produkcji (solnictwo, młynarstwo, browarnictwo). Handel morski aktywizował też budownictwo okrętowe. Te dziedziny produkcji wyróżniały się nie tylko dynamiką rozwoju, ale również specyficznymi formami organizacji produkcji (brak, lub znikoma rola systemu cechowego), rolą kapitału kupieckiego itp. Z drugiej jednak strony handel produktami wysoko rozwiniętego rzemiosła obcego pochodzenia (tekstylią, produkty metalowe) oraz surowcami przeznaczonymi na rynki obce nie pobudzał miejscowej produkcji, sprzyjał natomiast agraryzacji niektórych rejonów strefy bałtyckiej. Kolejne studia dotyczą kwestii szczegółowych. Küllike Kaplinski przedstawił ilościową (z wykorzystaniem ETO) analizę rzemiosła w Tallinie (Rewal) w XIV w. Autor zestawiał specjalności rzemieślnicze, liczebność rzemieślników, ich pochodzenie geograficzne i etniczne, stan majątkowy, mobilność oraz przeprowadził analizę korelacyjną tych elementów. Na uwagę zasługują też diagramy liczebności rzemieślników (istotny wpływ epidemii ostatniej ćwierci XIV w. na spadek liczby rzemieślników). Rzemiosło późnośredniowiecznego Wrocławia omówił Roman Heck. Zwrócił on szczególną uwagę na rozwój ilościowy rzemiosła w XIV—XV w. oraz na wpływ handlu wrocławskiego na wzrost rzemiosła w tym mieście. Rzemiosło wrocławskie przedstawił R. Heck na tle niektórych miast środkowoeuropejskich i hanzeatyckich. Leo Noordegraaf interesująco omówił ewolucję formy

przedsiębiorstw i organizacji pracy w przemyśle północnych Niderlandów w okresie 1400—1800. Poszczególne etapy tej ewolucji wyznaczają: druga połowa XVI w. (powstanie systemu nakładczego) oraz pierwsza połowa w. XVII (powstanie pierwszych manufaktur). Nakład związany był z produkcją tekstylną, manufaktura z produkcją tekstyliów, budownictwem okrętowym, browarnictwem. Istniały też liczne przedsiębiorstwa łączące tradycyjne (rzemieślnicze) formy organizacyjne z nowożytnymi (przemysł metalowy, papierniczy, eksploatacja torfu i in.). Autor podkreśla jednak, że do XIX w. dominowały małe przedsiębiorstwa rzemieślnicze. Okresowi nowożytnemu poświęcone są też trzy następne artykuły. Herbert Lan-ger omówił piwowarstwo w miastach hanzeatyckich XVI—XVII w., zwracając uwagę na wielkość produkcji, jej technikę, organizację, koszty, rynki zbytu itp. Zebrał przy tym wiele interesującego materiału do takich kwestii, jak: piwo jako element kultury życia codziennego, aspekty społeczne i polityczne produkcji, sprzedaży i konsumpcji piwa, kryzys piwowarstwa miejskiego w XVII w. Miastom Inflant nowożytnych poświęcił artykuły Arija Zeida i Raimo Pullat. Pierwszy z nich dotyczy wpływu handlu zagranicznego Rygi XVI—XVII w. na produkcję rzemieślniczą miasta (w sumie był to wpływ niekorzystny), drugi — ludności rzemieślniczej Tartu (Dorpat) w XVIII i na początku XIX w. na tle zaludnienia miasta.

W części drugiej prezentowanego wydawnictwa („Zu den Stadt-Land-Beziehungen im hansischen Raum”) znajdujemy siedem artykułów. K. Fritze dał ogólny zarys problematyki sygnalizowanej tytułem części drugiej omawianego zbioru. Henryk Samsonowicz omówił związki małych miast w Polsce w XV w. z ich zapleczem. Autor podkreślił wagę prezentowanego tematu dla poznania rozwoju gospodarczego Europy Środkowej późnego średniowiecza, zdominowanej liczbowo właśnie przez miasta małe. Ukazał też różnorodne funkcje pełnione przez te miasta w Polsce. Były one ośrodkami wymiany lokalnej i handlu dalekosiężnego, ośrodkami kredytowymi i produkcji rzemieślniczej. Niejednokrotnie wykazywały one specjalizację ekonomiczną związaną z różnymi czynnikami o charakterze geograficznym i gospodarczym. Jak podkreśla autor, ośrodki te pełniły też ważną rolę społeczną: sprzyjały mieszanemu się różnych grup społecznych cechujących się zbliżonym statusem majątkowym (część szlachty, bogaci chłopci, kupcy i rzemieślnicy posiadający ziemię jako podstawę ich statusu społecznego). Problemowi przedmieść i ich roli w kontaktach miasta z zapleczem poświęcił uwagę Karl Czok. Omówił on specyficzną topografię społeczną i gospodarczą przedmieść średniowiecznych oraz ich status prawny, ze szczególnym uwzględnieniem czterech przedmieść Lipska. Związki miasta z zapleczem na interesującym przykładzie Tuluzy XIII—XIV w. ukazał Phillippe Wolff. Na bazie rozwoju ekonomicznego Tuluzy jako ośrodka rynku regionalnego oraz ziemskich posiadłości mieszczan doszło w XIII w. do politycznego podporządkowania miastu znacznego terytorium. Stopniowo jednak polityczna dominacja Tuluzy nad okręgiem słabła na rzecz związków ekonomicznych. Herman Diederiks rozpatrzył natomiast problem: jaką rolę odgrywały związki miasta z zapleczem w kształtowaniu się państwa scentralizowanego. Jako podstawę rozważań wziął autor miasta północnych Niderlandów przełomu średniowiecza i czasów nowożytnych. Rozpatrzył rolę związków miast z zapleczem w osłabieniu tendencji centralizacyjnych w Niderlandach XVI—XVII w. Związki Rygi z zapleczem w XVII w. omówił obszernie Wasilij Doroszenko, uwypuklając rolę handlu ryskiego dla tego zjawiska. Wreszcie Rolf Rodigast przedstawił rolę posiadłości ziemskich Greifswaldu w rozwoju miasta w XVII/XVIII w.

W części trzeciej prezentowanej książki („Zur Einzelfragen hansischer Geschichte”) zamieszczono dwa komunikaty: Herberta Ewe „Schiffe auf historischen

Karten" (ciekawe ilustracje), oraz Horsta Wernicke, „Zur Frage der Mitgliedschaft in der Hanse". Obaj autorzy zapowiadają obszerniejsze prace na te tematy.

M. D.

Jan Pakulski, *Sity polityczno-społeczne w Wielkopolsce w pierwszej połowie XIV wieku*, Uniwersytet Mikołaja Kopernika — Rozprawy, Toruń 1979, s. 270.

Istotny problem tej książki to skład społeczny grupy aktywnie uczestniczącej w wypadkach, związanych z umacnianiem się w Wielkopolsce władzy Władysława Łokietka, a także z początkiem panowania Kazimierza Wielkiego. Tęm są następujące wydarzenia: zabiegi o odzyskanie Pomorza, pasmo konfliktów polsko-brandenburgskich i polsko-krzyżackich, piastowsko-głogowskie i luksemburskie roszczenia do panowania w Wielkopolsce, wreszcie stabilizacja stosunków polsko-krzyżackich w momencie pokoju kaliskiego w 1343 r. Pytanie o strukturę grupy popierającej Łokietka i Kazimierza Wielkiego a także o strukturę opozycji jest w istocie rzeczy pytaniem o strukturę rodową szlachty, gdyż rola i interesy innych podmiotów ówczesnego życia politycznego, Kościoła i miast zostały tu zaledwie odnotowane. Autor kontynuuje tematykę, podjętą wcześniej przez J. Bieniaka („Wielkopolska, Kujawy, ziemie łączycza i sieradzka wobec problemu zjednoczenia państwowego w latach 1300—1306", Toruń 1969). Sam ród rycerski (heraldyczny) rozumiany jest przezeń jako rozrodzona możnowładcza rodzina wczesnofeudalna wraz z dyfundującymi do niej elementami z dawnej drużyny i drobnego rycerstwa. Metoda polega tu na ustalaniu przynależności rodowej osób występujących głównie jako świadkowie na dokumentach związanych treścią lub datacją ze wspomnianymi wypadkami. Wymaga to retrogresywnego korzystania z późniejszych danych genealogicznych (autor spożytkowuje monografie poszczególnych rodów heraldycznych). Zaszeregowanie wymienionych osób do elity politycznej dokonuje się w sposób w pewnym stopniu arbitralny, na podstawie piastowanych przez nie urzędów. Wszystkiemu przyświeca założenie o zasadniczo rodowej strukturze czternastowiecznej elity społeczno-politycznej.

Okazuje się więc, że i Władysława Łokietka i Kazimierza Wielkiego popierały na terenie Wielkopolski te same rody, które dawały w niej oparcie rządóm Przemysłodów. Miało też miejsce stopniowe przenikanie do grupy zwolenników królów krakowskich przedstawicieli rodów opozycyjnych, jednak skład rodowy opozycji nie zmieniał się. Powyższe ujęcie tematu nie rozjaśnia specjalnie kluczowych zagadnień tego okresu — niejasną pozostaje sprawa wyboru Krakowa na stolicę, sprawa opierania się ostatnich królów piastowskich na Małopolanach, których przysyłano na urzędy w Wielkopolsce. Liczne przykłady podziałów politycznych wewnątrz rodów skłaniają samego autora do wniosku, że w polityce solidarność rodowa specjalnie się nie przejawiała. Czytelnik zaczyna powątpiewać w znaczenie rodu, jako pierwszoplanowego czynnika politycznego czternastowiecznej Polski.

Z. M.

Karel IV, *Vlastní životopis*, Odeon, Praha 1978, s. 229, il.

Sześćsetlecie śmierci Karola IV (zm. 1378), króla Czech, króla i cesarza Niemiec, władcy i literata, obfitowało licznymi, związanymi z tą osobą wydawnictwami, naukowymi i okolicznościowymi. Prezentowana publikacja zawiera najcie-